

TÁBIYAT HÁM JÁMIYETTÍN ÓZ ARA QATNAS MÁSELESINIŇ FILOSOFIYALIQ ANALIZI

Kosbergenova Nurzada Tolibaevna

Berdaq atındaǵı QMU Tariyx fakulteti Filosofiya baǵdarı 3-kurs studentı

ANNOTACIYA

Tábiyatqa qatnas jasawdın dáwirler ara kórinisi, hár bir dáwirdegi tábiyatqa qatnas jasawdın ózgeshelikleri. Tábiyat hám jámiyettin óz ara qatnası hár bir dáwir ushın áhmiyetli dep esaplanıp, sonnan kelip shıqqan halda kóz qaraslardıń payda bolıwı hám qalıplesiwi. Sol menen bir qatarda adam teginiń rawajalanıwı, tábiyattan paydanılıw talapları artıp barıwı.

Gilt sózler: tábiyat, jámiyet, áyyemgi, orta hám oyanıw, jána dáwir, áyyemgi grek hám shıǵıs mámleketleri, teoriya hám ámeliyat.

Adamzat tariyxı tábiyat penen tıǵız baylanısta bolıp, tábiyattı óziniń rawajlanıwınıń alǵı shárti hám jaǵdayı retinde alıp qaraytuǵunlıǵı bárshemizge belgili. Áyyemgi dáwirlerge názer taslanıp qaralsa adamlar tábiyattan ǵarezli bolǵan, onıń nızamlıqları boyınsha ómir súrgen. Paleolithic dáwirinde jasawdın alǵı usılı retinde ańshılıq hám jıynawshılıq alıp qaralǵan. Buǵan qarap kóriwimiz múmkin adam tábiyat penen bir pútinlik sıpatında jasaǵan. Animistik kóz qarasar adamnıń tábiyattan bólek shıǵıwǵa múmkinshilik bermegen. Olar tábiyattın túrli nárselerine iykemlesip jasay bergen. Biraq aradan waqıt ótip joqarı paleolitikke kelip dáwirdeń sońǵı basqıshparında jámiyette ayırım haywanlarǵa bolǵan awlawdın hidden tıs bolıwına baylanıslı olardıń joq bolıwı menen belgilenetuǵın ekologiyalıq qarsılıqqs dus kelgen. Balanstın buzılıwı ekolohik qarama-qarsılıqlardıń kelip shıǵıwına sebep boldı desekte boladı. Aldın tábiyattın ózi hámme nárese bir norma salıp turǵan bolsa endi adam bunı óz qolına almaqshı boladı. Diyqanshılıq ha'm sharwashılıqtın' payda bolıwı menen ja'miyet ha'm ta'biyattın' o'z ara ta'sir etiw maydanı ken'eyip, a'yyemgi adamlardıń turmısındaǵı haqıyqıy revolyuciyag'a alıp keldi. Paleolitten neolitke o'tiwdi ta'miyinledi. Qorshag'an ta'biyat ortalıǵın aktiv tu'rde o'zlestiriw baslandı, ta'biyiy resurslardan paydalanıwdın' ha'r qıylı tu'rleri payda boldı. Bul waqıtlari' qorshag'an du'nyanı tu'sindiriwdin' birinshi anızlıq tu'sindirmeleri payda boladı, belgili bir etikalıq kanonlar bekkemlenedi. Ja'miyettin' bahalıq-du'nyag'a ko'zqaraslıq baǵdarlanıwınan, qanday na'rsenin' jaqsılıq, qanday na'rsenin' jamanlıq, payda ha'm paydasız, go'zzal ha'm kelbetsiz dep ta'n alınıwınan g'a'rezli adam iskerliginin'

sa'ykes tu'rde bahasin shig'ariv qa'liplesedi. Dara ma'deniy-tariyxii regionlardin' bahaliqlar sistemasinda, olardin' o'zgeriw xarakterinde (son' bul o'zgerisler a'yyemgi ja'miyetlerdin' iskerliginin' ekonomikalik tiykarlarin' o'zgesheligi menen aniqlang'an) belgili bir ayirmashiliqlar payda boladi.

A'yyemgi Shig'is ellerinde bahaliqlar sistemasii min'lag'an jillar dawaminda a'meliyatta o'zgermey kelgen. Bul na'rse shig'is civilizაციyalarinin' socialiq-ekonomikalik konservativliligi (o'ndiris mexanizmleri barliq waqitta o'zin bir formada qayta tiklegen) menen baylanisli bolg'an. Bul jag'day alg'ashqi da'wirde do'retilgen ta'biyatqa animistlik qatnasti bekkemlegen, adamn' ta'biyatti o'zgeritiwge qaratilg'an iskerliginin' rawajlaniwina tosqinliq jasag'an. Bul yellerde uzaq waqitlar dawaminda biykarlanbaytug'in etikalik imperativ retinde ta'biyatti ulig'law, onin' aldinda bas iyiiw alip qaralg'an. Bunday ko'zqaras ta'biyatti estetikalik o'zlestiriw ha'm tan' qaliw predmeti sipatında qabil aliwg'a bag'darlang'an. Usi na'rse adamn' talaplar ha'm ma'pler tarawin taraytadi, adamn' aqilin tar shegaralar menen shekleydi, adamdi o'z isenimine boysinatug'in quralg'a aylandıradi, onı ha'r qanday ullılıqtan, tariyxii inicitivadan juda etedi.

Al endi bul ko'z qarasalardi a'yyemgi Greciyadan ko'rsek:

A'yyemgi Greciyada xojalik iskerliginin' ku'sheyiwi menen ta'biyat qubilisleri tek qudayliq dep qabil etilmeydi. Ja'miyetlik sanada qudaylardı ta'biyattan bo'liw procesi baslanadi. Ta'biyatti utilitarliq paydalanıw predmeti sipatında alip qaraw a'hmiyetke iye bola basladi. Adamn' minez- qulıq normalarin adamn' o'zinin' du'nyasında (ta'biyatliq, ha'tteki qudayliq ko'rsetpelerde emes) izlew baslanadi. Bul process ku'sheyip atirg'an socialliq terbelisler menen baylanista iske asırıldı. Ja'miyetlik bolmıstın' turaqsızlıgı'n tu'siniw, a'yyemgi ja'miyetlerdin' keleshekkegi ta'g'dirin' anıq bolmawın seziw, ondag'ı anıq socialliq maqsetlerdin' bolmawı o'mirdin' mazmunı haqqında g'ı filosofiyalıq pikirlewerdin' payda bolıwına alıp keldi. Individuallıq sana o'zin ma'n'gi kosmosqa qarsı qoyıw arqalı, o'zinin' hesh na'rse emesligin, o'lik dene ekenligin qıynalıp tu'sine baslaydı ha'm bul keshirmeler Evripid, Sofokl ha'm basqa da a'yyemgi grek dramaturglerinin' tragediyalarında o'z sa'wleleniwın tabadı. Usı waqıtları Protogor "Adam ha'mme na'rsenin' o'lsheimi" degen tezisti alg'a su'redi. Bul jerde birinshi ret ta'biyattın' bahalıg'ı onin' adam iskerligine kiriwi menen aniqlanatu g'inlıgı' aytiladı. Bunnan keyingi dáwir orta ásirler bolıp onda Rim imperiyasında g'ullengen tábiyatqa pragmatiklik qatnas kóp jag'daylar menen bastırılıp taslandı. Olar arasında shirkew hám xristiyanlıqtın ideologiyasınıń ústemlik etiwı ayırıqsha orıng'a iye bolgan. Evropada g'ı ruwxii turmıs bul basqishta belgili dárejede Bibliyada g'ı pikirler menen aniqlanadı. Olar beyishke barıw ushın adamalardıń Jerde ózliginen keship jasawı kerek dep kórsetilgen. Jaña dáwirge kelip bolsa endi ilim pán rawajlanıp tábiyatti paydalanıw g'a dıqqat awdarıldı. F.Bekon orta

ásirler sxolastikasına tiykarlangan ideyalarğa qarsı shıǵadı. Hám ol óz miynetleriniń birinde: « ilimniń baslı wazıypası ol adamniń tábiyat ústinen hákimyatınıń ósiwinde" kórsetedi

Mine ózlerińiz kórgenińizdey hár dáwirde tábiyatqa qatnas túrlishe bolǵan. Áyyemgi dáwirlerge názer salatuǵın bolsaq tábiyat tikkeley adam ústinen ústemlik etken. Onnan ğarezli bolıp jasaw shárti sıpatında adamlar tábiyatqa boysıǵan hám sıyıǵan desek durıs boladı. Sebebi ol waqıtta oyalw sana házirgi dáwirge salıstırǵanda ápiwayıraq bolǵan. Oyanıw hám jańa dáwirlerge kelip ilim pánniń rawajlanıwı aldın bolmaǵan ózgerislerdi alıp keldi. Bunday jańalıqlar unamlı tárepler menen birgelikte unamsız táreplerdi de óz ishine qamtıp aldı. Buǵan mısál sıpatında jańa dáwir filosoflarınıń adam iygiligi ushın tábiyat kúshlerine iyelik etiw uranı industrialıq jámiyet jaǵdayında burmalandı. Tábiyattı ámeliy hám qandayda bir dárejede teoriyalıq jaqtan ózlestiriwdiń eń aldın menen qosımsha qun óndiriwge baǵdarlangan. Industrial jamiyette ilim texnika paydalanılıp qoymastan , miynetkeshlerdi eziw kúsheyip tábiyat resurslarınan oydız payfalanıw mashqalalarıdq kelip shıqtı.

PAYDALANILǵAN ÁDEBIYATLAR: (REFERENCES)

1. A.K.Berdimutatova, A.Muxammadiyarova- Globalıq qáwipsilik sistemasındaǵı Ózbekstan Respublikasınıń ekologiyalıq qáwipsizligi hám civilizaciyalıq rawajlanıw jolı. 2012:Nókis «Qaraqalpaqstan».
2. A.K.Berdimutatova-Filosofiya .2018: Tashkent « Sano-standart».
3. Бийимбетов, Ж. (2016). Толерантлықтың социомәдений феномен сыпатында өзгешеликleri. вестник каракалпакского государственного университета имени бердаха, 31(2), 54-57.
4. Jaqsiliq, Biyimbetov. "Information Society Development Trends: Philosophical Analysis of Basic Concepts." Texas Journal of Multidisciplinary Studies 1.1 (2021): 74-77.
5. Kilishbaevich, B. J. (2022, December). Philosophical characteristics of information security and analysis of human problems in the 21st century. In Conference Zone (pp. 1-3).
6. Kilishbaevich, Biyimbetov Jaksilik. "Problems of protection against threats affecting human consciousness in the processes of information civilization." Conferencea (2022): 1-3.

7. Biyimbetov, Jaksilik. "Philosophical analysis of the problem of information psychological security." *Адам элeмi* 88.2 (2021): 3-9.
8. 8. Biyimbetov, J. K. "Political, economic, cultural and information development of the world in the process of globalization." *Science and education in*
9. Karakalpakstan. *Karakalpak State University name after Berdakh–Hykyc* (2021): 91-92.